
PLATÓN ÉS A PHARMAKON, AVAGY TÚL IGAZSÁGON ÉS HAZUGSÁGON? – DERRIDA PLATÓN PATIKÁJÁBAN¹

LURCZA ZSUZSANNA

„Miért koptatjuk ki az emlékezetből egy új értelem, fogalom vagy tárgy hatásait? [...] »Amit mindig ezen a néven fogtunk fel és jelöltünk«, az vajon alapvetően homogén, egyértelmű, konfliktusmentes?»²

„Jacques Derrida: Briefly, Pascale, what’s the idea behind your idea?

Pascale Ogier: The idea behind my idea is that I have no idea”.³

AZ IGAZSÁG DEKONSTRUKCIÓJA

E tanulmányban két, a J. Derrida neve által fémjelzett dekonstrukció lényeges mozzanatából indulunk ki. Az első, hogy a görögység szellemi világa, kiváltképp a platonizmus „az egész nyugati metafizikát a maga fogalmiságába bevezeti”,⁴ így az „európai filozofémák elválaszthatatlanok a nyugati kultúra alapvető nyelveitől”,⁵ fogalmi rendszereitől. Derrida dekonstruktív-genealógiai művelete a nyugati metafizika, valamint az európai kultúra fogalmi rendszerének elemzését veszi célba. A másik kiinduló mozzanatként pedig azt emeljük ki, hogy a dekonstrukció „a *felfordítás* nélkülözhetetlen fázisát tartalmazza”.⁶ E „felfordításban” a hazugság igazság is, az igazság hazugság is lehet. Ugyanakkor hazugság/igazság, hogy bármelyik állítás csak igaz vagy csak hamis lehetne, vagy egyáltalán állítás lehetne. Nietzschehez csatlakozva, a dekonstrukció „*Túl jön és rosszon*” kerül oda, ahol megtörik, vagy inkább elmozdul a nyugat-európai-metafizikai gondolkodási séma, a szöveg és a fogalmiság hagyományos státusa.

¹ A tanulmány az MTA-ELTE Hermeneutika Kutatócsoport keretében az MTA TKI támogatásával készült.

² Derrida: Könyvküivet. Előszók. In. *Disszemináció*. Jelenkor Kiadó, Pécs 1998. 7.

³ *Ghost Dance* – British film directed by Ken McMullen, 1983.

⁴ Derrida: Platón patikája. In. *Disszemináció*. 75.

⁵ Vö. Derrida: What I Would Have Said . . . In. *Negotiations and Interviews, 1971-2001*. Stanford University Press, Stanford, California 55-69. 63. – „European philosophemes inseparable from the most foundational language of Western culture”.

⁶ Derrida: Könyvküivet. Előszók. In. *Disszemináció*. 9.

A dekonstruktív művelet mint „*plus d'une langue*”⁷ „*több mint egy*”, vagyis „*multiplikáció*”, másrészt „*több mint egy nyelv*”, ugyanakkor nyelvet meghaladó, azt szétfeszítő „*több, mint nyelv*”, a nyugati metafizikai hagyomány erőteljes kritikai hullámát jeleníti meg. A dekonstrukció összefüggésbe hozható a karteziánus szkepszissel, a husserli epochéval, azonban nem jut, nem juthat el semmilyen bizonyossághoz vagy állításhoz. A dekonstrukció ellenáll mindenfajta elméletbe, metódusba, rendszerbe való torkollásnak, a német idealista hagyománynak, az azonosság-filozófiának, Fichte Én és Nem-Én egységének,⁸ a hegeli dialektikának, az azonos és a nem-azonos azonosságának (nem $A = A$).⁹ Derrida a rendszerépítés helyett dekonstruktív szándékkal lép fel, és inkább bírálja Hegelt, aki az európai filozófiai hagyományban az utolsó nagy rendszerépítőként tartható számon. A dekonstrukció mindenféle rendszerépítés helyett a felfüggeszthetlenséggel, a befejezetlenséggel, az eldönthetlenséggel áll kapcsolatban, mindezen túl nem vall magáénak rendszerbe foglalható konstruktív szándékot sem, ez azonban nem negatív kategóriaként, nem egyszerű hiányként érvényesül, hanem egyfajta (paradigma)váltásként, még inkább a sorozat bizonyos elmozdításaként: „a túlhaladás nem *egyszerű* kilépés a sorozatból [...] A túlhaladás – de hívjuk-e még így? – csupán a sorozat *bizonyos* elmozdítása”¹⁰ – hangoztatja Derrida.

A befejezetlenség, a lezáratlanság, az eldönthetlenség paradox módon utalhat éppen a befejezetlenség, a lezáratlanság, az eldönthetlenség bizonyosságának elfogadására, ez pedig ugyancsak egyfajta bizonyosságként érvényesülhetne, ha azt rendszerként, metódusként, elvként elfogadnánk. Mindez jelzi egyrészt a dekonstrukció paradox hatását, másrészt rámutat egy másfajta gondolkodás élményére, olyanéra, amely ellenállni kíván bármiféle rendszerépítésnek, így a dekonstrukció nem akar pozitív tudomány lenni, sem pedig metódus, nem szerveződik rendszerré, nem definitív. A dekonstrukció „sohasem valósul meg a maga mivoltában, a maga neve szerint, [...] sohasem lesz képes tervezete vagy tárgya egységének meghatározására, [...] sohasem tudja kidolgozni módszerének diskurzusát, sem pedig megjelölni területének határait” – nyomatékolja Derrida.¹¹ A dekonstrukció inkább *befejezetlen mozdulat*ként érvényesül, hiszen előfeltételezett „önmagát” a rendszerépítés helyett saját hatásának, a dekonstrukciónak adja át.

⁷ Derrida: *Mémoires pour Paul de Man*. Galilée, Paris 1988. 116.

⁸ Vö. Fichte: *Grundlage der gesamten Wissenschaftslehre (1794)*. Felix Meiner Verlag, Hamburg 1956. 44.

⁹ Vö. Hegel: *Differenz des Fichteschen und Schellingschen Systems der Philosophie (1801)*. In: *Jenaer Schriften 1801–1807 Werke 2*. Suhrkamp Verlag, Frankfurt am Main 1970. 38.

¹⁰ Derrida: *Platón patikája*. In: *Disszemináció*. 102.

¹¹ Derrida: *Grammatológia*. Magyar Műhely/ÉLETÜNK, Budapest 1991. 23.

A dekonstrukció lényeges kritikai fogalma, illetve *kötege* a *différance*. Derrida a fogalom helyett a *köteg* kifejezést használja, amit azzal indokol, hogy a „köteg szó alkalmasabbnak tűnik annak jelzésére, hogy a javasolt egybegyűjtésnek szövésre, fonásra, kötésre emlékeztető struktúrája van”.¹² Ebben az elgondolásban nem pusztán egy váltás történik az egyik fogalomról a másikra, hanem nyelvkritika érvényesül, amely a nyelv metafizikai jellegének a kritikája és a nyelv metafizikai jellegéhez kötődő fogalmi rendszer kritikája, mivel amikor metafizikakritikáról beszélünk, akkor a nyelv metafizikai jellegéről is beszélünk. A *différance* kifejezésben összegződnek a dekonstrukció kritikai vonatkozásai, mint az egységesítő, azonosító beállítódás kritikája, amelyet éppen a szüntelen elkülönböződés, a *différance* hatása lehetetlenít el. Ugyanígy tarthatatlanná válik a *différance*-al a tiszta eredetbe és kezdetbe vetett hit, hiszen abba Derrida heterogenitást visz a *différance* kifejezéssel, így nincs tiszta eredet és kezdet, nincs statikus középpont-konceptiója, hanem már mindig is az elkülönböződés hatásai érvényesülnek. Éppen ezért ellehetetlenülnek a fogalmi oppozicionális szembeállítódások is, mivel az oppozíciók tagjai nem ragadhatóak meg egységesen, hiszen az egyik oppozíció a másik elkülönböződése, a másik az egyike elkülönböződése. Kritika alá kerül a *différance*-al a lét és a jelenlét metafizikai felfogása, mivel a Derrida által szorgalmazott kifejezésben, – amelyet egyfajta szemantikai ökonómia hozott létre –, a *différence* és a *différance* kifejezések közti különbség csaknem eltűnik a hallás és a látás számára, vagyis nem *jelenül* meg lényegében, így az *différance* maga nem is létezik, nem jelenlévő, nincs egzisztenciája.¹³ Ezek alapján Derrida a *différance*-al a létezőt a maga égészerűségében, egységében, azonosságában, eredetében és kezdetében, oppozíciókra való alapozhatóságában, illetve létében és jelen-létében illeti kritikával. Dekonstruktíve semmi sem lehet kizárólag csak jelen vagy csak távol, mint inkább keresztül kasul, mivel minden nyom egy nyom nyoma, minden szöveg más szövegek nyomát viseli, és minden jelölő tőle különböző jelöltekre utalt, tehát egyik sem eléggé „önmaga”, egyiknek sincs igazán jelen-léte.

A dekonstrukció másik fontos *kötege* a *négociation*, annak pedig nincs, nem lehet, általános törvénye, szabálya, metódusa, hanem az inkább „a megállás lehetetlensége, ami annyit jelent, hogy: nincs tézis, nincs pozíció, nincs tétel, nincs megállás, nincs szubsztancia, nincs stabilitás, hanem állandó elhalasztás, végtermék nélküli elhalasztás”¹⁴ „van”. Enélkül a *négociation* nem lenne más, mint pusztá számítás, kalkuláció.

¹² Derrida: *Az el-különböződés. (La différence)*. In. Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*. Cserépfalvi Kiadó, Budapest 1991. 43–62. 43.

¹³ Vö. Derrida: *Excerpt from Différance*. University of Chicago Press, Chicago 1982.

¹⁴ Derrida: *Negotiations*. In. *Negotiations and Interviews, 1971-2001*. 13. – „...the

A *disszemináció* kötegeiben ugyancsak a dekonstrukció hatásai érvényesülnek, a *disszemináció* „vég nélkül megnyitja az írásnak ezt a *repedését*, mely többé nem varrható össze, a helyet, ahol sem az értelem, legyen bár többes, sem a *jelenlét semmilyen formája* nem írástalanítja többé a nyomot. A disszemináció kezeli [...] azt a *pontot*, ahol a jelentés mozgása rendszerint *megköt*i a nyom játékát”.¹⁵ Derrida munkássága alapján világossá válik, hogy a dekonstrukció státusa ezekkel a kritikai fogalmakkal függ össze (*différance*, *négociation*, *disszemináció*, *nyomok nyoma* stb.), vagyis a dekonstrukció maga is elkülönböződés és végertermék nélküli elhalasztás, metódus és szabály nélküli egyezkedés, játék és nyomok nyoma.

A dekonstrukció lélepténi szándékszik mindazon módszertani, szemléletbeli, metodológiai berögzültségeket, amelyek az egységre, azonosságra, közép-pontra, oppozíciókra, fogalmi tisztaságra, eredet- és jelenlét-elgondolásra, statikus értelemegységre alapoznak, hisz „az el-különböződés nem egy folyamat, amely a saját-tételre fut ki”,¹⁶ nem ontológiai újra-elsajátítás. A dekonstrukció és a *différance* önmaga ellen fordul, nem enged „sajáttá válni”, önmaga ellen fordul mint művelet, mint „fogalom” és *saját hatásának kiszolgáltatottjává válik*, „köteggé” válik.

Derrida dekonstrukciójában egy (paradigma)váltás igénye jelentkezik, egyfajta váltás az egységről a sokféleségre és a multiplikációra, az azonosságról a *différance*-ra, az *Énről* a *Másikra*, politikai vonatkozásban pedig a *Sajátról* az *Idegenre*. Mindezen a metafizikai hagyományhoz kötődő fogalmak kritikája, destrukciója és dekonstrukciója nem csak filozófiai, hanem átfogja az egész humán és társadalomtudomány területén jelentkező kritikát, amely a századforduló óta egyre inkább aktualitást mutató politikai vonatkozásainak tekintetében válik kulcsfontosságú diskurzussá a jogalany, a jogszubjektum, a nemzeti és etnikai identitás, a vallási és a kulturális identitás és az ezekhez kapcsolódó etika, politika és jog tekintetében, valamint az emigráltak és a menekültek összefüggésében. Derrida nem véletlenül jut el a metafizikai fogalmak elemzésétől a politikai aktivitáshoz, hiszen a múlt század konfliktusai, tömegmészárlásai, a fasizmus és a kommunizmus, a totalitarista ideológiák, a holokauszt, a kolonizáció és de-kolonizáció is a metafizika nyelvi közegében zajlottak. Lyotard ugyancsak ebben a felismerésben műveli a filozófiai és politikai fogalmak analizisét posztmodern összefüggésben. Lyotard és Derrida munkásságán nem kevésbé hagyott nyomot Marx kapitalizmus- és imperializmuskritikája, az eldologiasodás, az elárusiasodás folyamatának kritikája, összességében pedig a nyugati kultúra etnocentrizmusának, demokrácia-felfogásának kritikája. A meta-

impossibility of stopping, this means: no thesis, no position, no theme, no station, no substance, no stability, a perpetual suspension, a suspension without rest.”

¹⁵ Derrida: Könyvkivület. Előszók. In. *Disszemináció*. 28.

¹⁶ Derrida: *Az el-különböződés. (La différence)*. 63.

fizikakritika ilyen vonatkozásban kétségkívül nem csak filozófiai jelleggel bír, hanem politikai vonatkozásban is relevanciával rendelkezik. Ilyen értelemben a metafizika kritikája bizonyos politikai mozgalmak és beállítódások kritikája is, vagyis a metafizikakritika totalitarizmuskritika is, kritika a totalitás, az univerzalizálhatóság, az egységesíthetőség, a hierarchia ellen.

Ebben a korszellemi közegben tevődik fel újra és új konstellációban a nyelv kérdése, a fogalmak értelmezésének és használatának kérdése, ugyanakkor egyes privilegizált fogalmakhoz kötődő etikai, politikai és jogi rendszerek státusának kérdése is, illetve jelenik meg a felismerés, hogy „the idea behind my idea is that I have no idea”, vagy, hogy vajon „amit mindig ezen a néven fogtunk fel és jelöltünk», az vajon alapvetően homogén, egyértelmű, konfliktusmentes?” „Mi” egy fogalom, vagy inkább: fenntartható-e a „*Mi a...*?” kérdés? E kérdések horizontjában körvonalazódik a hierarchikus fogalmakra épülő hierarchikus rendszerek kritikája, a fogalmi oppozíciók kritikája, és ezek etikai, politikai és jogi vonatkozása, mint a jó és a rossz, az igaz és a hamis, a helyes és a helytelen, a törvényes és a törvénytelen, a jogos és a jogtalan, az érték és a nem-érték, a kultúra és a kultúranélküliség, az őshonos és az emigrált ellentétei. Nem kevésbé kap hangsúlyosan kritikai szerepet e fogalmi oppozíciók hierarchikus értelem- és értékgenerálása egyaránt. Ezen szempontok felülírására, meghaladására, elmozdítására apellálnak Derrida dekonstruktív-genealógiai fogalomanalízisei, jelen esetben pedig a *pharmakon* fogalmának felvázolása által szemléltetjük a dekonstruktív műveletet, a fogalmak köteggé válását.

* * *

Derrida Platón-értelmezésében, a *Platón patikájában* a *pharmakon* fogalmát a *Phaidrosz* dialógus kezdő képével vezeti be, amely Pharmakeiát idézi, akinek „talán gyógyszeréjű kutat szenteltek”.¹⁷ Pharmakeia egyúttal a *pharmakon* is jelenti. De mi a *pharmakon*? E kérdésfeltevés célja azonban nem „A »mi« a *pharmakon*?” kérdés megválaszolása, hanem „A »mi« a...?” kérdés dekonstrukciója, illetve a kérdésfeltevés azon módjának a dekonstrukciója, amely már eleve előfeltételez egy „mi”-t vagy egy „ki”-t. A „ki” és a „mi” kérdéseknek, a logoszhoz, és a logológikus beállítódásához kötődő hagyománynak – amely szükségszerűen a vala *Miről* beszél¹⁸ – a dekonstruktív nyelvhasználat ellentmondani látszik. Derrida dekonstrukciója rámutat a nyelv mondásának és írásának egy másik módjára, a nyugat-európai metafizikai hagyomány bizonyos elmozdítását kísérelve meg. Ahogy a dekonstrukció nincs/nem van (es „ist” nicht), úgy nem is állítja azt, ami van/létezik („ist”). Amit a *différence*, a *dissémination*, a *négociaition*, a *nyom*, a *pharmakon* és más derridai

¹⁷ Derrida: Platón patikája. In. *Disszemináció*. 69.

¹⁸ Derrida: *Wie nicht sprechen?* 63. – „Ein logos spricht notwendig von etwas; er kann nicht vermeiden, von etwas zu sprechen; es ist unmöglich.”

kritikai fogalmak „mondani akarnak” – ha mindenképpen mondani kell –, akkor az fogalom előtti („vor” dem Begriff), név előtti („vor” dem Wort), a valami, a „mi” előtti („vor” dem „Etwas”), nem bír már léttel és jelenléttel.¹⁹

Derrida dekonstrukciójában a logológiának és a metafizikának mint jelenlét tudománynak, a logika-metafizika illuzórikus jelen-létének dekonstrukcióját szorgalmazza. Mindazon fogalmak darabokra szedését javasolja, amelyek valamiféle egységre, azonosságra, eredetre, kezdetre, középpontra, jelen-létre utaltak, mint az „eidosz, arché, télosz, energia, ouszia, lényeg, lét, létezés, szubsztancia, szubjektum, igazság, érzékfölötti, tudat, lelkiismeret, Isten, ember stb”.²⁰ A dekonstrukció akciójában a „ki” és a „mi” köteggé válását követhetjük nyomon, ahol már nem az újraértelmezésre esik a hangsúly, hanem a fogalmak/kötegek használatának kérdésére, a fogalmi rend felfordítására és elmozdítására, ugyanakkor a nem-fogalmi rendére is, amely által a fogalmi egyáltalán érthető.²¹ A „Mi a ...?”, kérdés, jelen esetben a „Mi a *pharmakon*?” kérdés dekonstrukciójakor a *pharmakon* az értelem, a statikus jelentés szüntelen meghasadása, elkülönböződése, szétszóródása, megsokszorozódása, multiplikációja, eldönthetetlensége, akár a *différence* jelenik meg: nem tudni, hogy a *pharmakon* gyógyszer-e vagy méreg?

A „MI A PHARMAKON?” ÉS A „MI «A ...?»” KÉRDÉS DEKONSTRUKCIÓJA

A *Phaidrosz* dialógus elején a *pharmakon* a *kimozdulás varázsszere*, könyvbe foglalt beszéd, szöveg, írás, amellyel Phaidrosz kicsalja a városból Szókratészt, a város emberét: „nem idevalónak tűnsz fel, hanem idegennek, akit vezetni kell, annyira nem hagyod el a város határát, sőt – úgy látom – egyáltalán ki sem lépsz a falakon túlra”²² – tudjuk meg Phaidrosz szavaiból. A *pharmakon* olyan *csábításként* vezetődik fel, mint ami megtöri a megszokottság rendjét, mint ami kizökkent, és más/új irányt nyit: „Te azonban – amint látom – megtaláltad kimozdulásom varázsszerét”²³ – hangzik Szókra-

¹⁹ Vö. uo. 19. – „Es »ist« nicht und sagt nicht dies, was »ist«. Dies, was die »différence«, die »Spur« und so weiter »sagen-will« – was von nun an *nichts sagen will* –, dies wäre »vor« dem Begriff, dem Namen, dem Wort, »etwas«, das nichts wäre, das nicht mehr dem Sein, der Anwesenheit oder der Gegenwärtigkeit des Gegenwärtigen (...) angehörte.”

²⁰ Derrida: *Grammatológia*. Előszó. 12.

²¹ Derrida: Signature Event Context. In. *Margins of Philosophy*. The University of Chicago Press 1982. 329. – „Deconstruction does not consist in passing from one concept to another, but in overturning and displacing a conceptual order, as well as the nonconceptual order with which the conceptual order is articulated.”

²² Platón: Phaidrosz. In. *Platón összes műve II*. 230. d.

²³ Uo. 230. d.

tész válasza. Ezek alapján a *pharmakon* a ki- és az elmozdulásra való csábítás, hiszen „arra készítet, hogy elhagyjuk az általános, természetes vagy szokásos utakat és törvényeket”.²⁴ Mindezzel a *pharmakon* kétségtől anarhikus is, ez pedig kézenfekvő téma Derrida számára a dekonstrukció felmutatására. Derrida Platón-értelmezésében a város elhagyására készülő, elcsábított Szókratész képével vezetődik fel a *pharmakon*, és ezzel el is kezdődik a *pharmakon* jelentésláncolatával játszó textuális játék, amely úgy mutatja be annak értelem-láncolatait, hogy mindeközben egyre inkább ellehetetlenül, „A »mi« a ...” kérdés.

A Platón *patikájában* a *pharmakon* egyrészt a „szer: gyógyszer és/vagy mérge”²⁵ névjeve, gyógyszer, orvosság, orvoslás mint tudomány és/vagy művészet, varázsszer, okkult szer; ugyanakkor mérge a maga többértelműségével. A *pharmakon* jelentése lehet szubsztancia, anyag, mint az alkímiai előkészítője, vagy éppen ellen-szubsztancia, nem-szubsztancia, nem-azonosság, nem-lényeg.

A *pharmakon* másrészt a szöveg, a könyv, a *biblion*, a betéve tudás gyakorlata, a „betéve tudott receptek szerinti eljárás [...] és a vakon alkalmazott szer”,²⁶ amely kivonja magát a szükségszerűség normái alól, kiszolgáltatódva ezáltal a véletlennek, a mágiának, mániának, ez pedig kétségtől a *gyanakvásra* ad okot. A platóni dialógusok alapján gyanakvás támasztódik a szöveg, a könyv, a *biblion*, az írás, a szer, e mágia ellen, ezért a *pharmakon* az eltévelyedéssel áll kapcsolatban.

A *pharmakon* mint írás értelmezhető morális kérdésként,²⁷ a jó és a rossz szembeállításaként, az igazság és a hazugság, az erkölcsösség és az erkölcselenség, a helyes és a nem helyes kérdéseként és egyúttal ezek oppozicionális szembeállíthatóságaként. Az írás lehet az igazság és a nem-igazság kérdése, mint az igaz vagy a nem igaz írása. Mindez az írás erőteljesen gyanús státusára utal, ahol az írás pusztán „a tudás nélküli ismétlés”,²⁸ a tudáson kívülként vagy azzal szembenállóként jelenik meg, olyasmiként, mint ami ártó az igazságnak.

A *Timaios*zban a *pharmakon* mint írás az egyiptomi íráskultúra és a görög beszédkultúra közötti szakadék képével indít, ahol a *pharmakon* írásként mondhatni jó fényben tűnik fel, miután az élő szervezet betegségének tárgyalása során a *pharmakon* erőteljesen negatív elemként érvényesül. A *Timaios*zban a betegség az élő szervezethez hasonlatos, „a betegségek alkata ugyanis bizonyos tekintetben az élőlények természetéhez hasonlít”,²⁹ az élő e természetes betegsége allergia; a gyógyszerrel kezelés, a *pharmakon*, azonban kizök-

²⁴ Derrida: *Disszemináció*. 70.

²⁵ Uo. 69.

²⁶ Uo. 72.

²⁷ Vö. uo. 73.

²⁸ Uo. 74.

²⁹ Platón: *Timaios*z In. *Platón összes művei III*. 89. b.

kenti a betegség e normális lefolyását és megzavar. Az élő szempontjából a természetes belső mozgás követése a fontos, az „idegen test által előidézett mozgás általában értéktelenebb”,³⁰ de a legveszedelmesebb a „gyógyszerekkel történő tisztítás [...]”. Mert a betegségeket, hacsak nagy veszéllyel nem járnak, nem szabad gyógyszerekkel ingerelni”.³¹ A *Timaios*szban a *pharmakon* a természet törvényén tett erőszak, „veszedelmes pótlék, mely éppen abba tör be, ami szeretne meglenni nélküle”.³² A *pharmakon* nem belülről jön, nem természetes, nem a normális lefolyás része, hanem kívülről jön, így pótolólagos élőködő. A *pharmakon* ezek alapján az élő szervezet ellensége, a baj okozója, valami, ami ingerli a bajt, mintsem feloldja azt.

Ártalmasnak minősül a *pharmakon* a görög Kósz sziget orvosai szerint is, mivel „a *pharmakon* ellenkezik a természetes étellel”,³³ akadályozza a betegség meghatározó szerepét, a betegség normális lefolyását, amelyet inkább hagyni kell saját normái szerint lezajlani. A *Prótagorasz* szerint „a legkülönbébb orvosi kezelések, akár kiégetéssel, akár vágással, gyógyszerekkel vagy koplaltatással történnek”,³⁴ egyszerre lehetnek jók és kellemetlenek, illetve bennük kap helyet a jó és a rossz, a kellemes és a kellemetlen szembenállása.

A *pharmakon* jelent festményt, festést, nem természetes színt, mesterséges festőanyagot, festéket, amely „a dolgokban adott színárnyalatokat utánozza”.³⁵ A platóni szövegek alapján az utánzó művészetek, a festészet és a költészet az igazságtól való eltávolodásként értelmeződnek. Az *Állam X.* könyvből tudjuk meg Szókratészról, hogy „a festészet s általában minden utánzó művészet, nagyon távol áll az igazságtól”,³⁶ éppen ezért jobb az utánzó művészeteket száműzni a városból, mi több, be se kell engedni az államba: ami „utánzás, azt semmi esetre sem engedhetjük be államunkba. [...] az ilyen alkotások valósággal merényletet jelentenek a hallgatóság szelleme ellen, hacsak valakiben ellenméregképp nincs meg annak felismerése, hogy voltaképpen milyenek is ezek a művek”.³⁷ Az *Állam* alapján az utánzó művészetek nem értenek ahhoz, amit utánoznak, ráadásul pusztán a látszat utánzatai, ahogy a költő is „csupán utánzója az erény árnyképeinek”.³⁸ A költészet értéktelen, hiszen nincs köze az igazsághoz, a tragédia és a komédia pedig nem más, mint veszedelmes művészet. Platónnál az írás és a festészet mágia és színlelés,

³⁰ Uo. 89. a.

³¹ Uo. 89. b.

³² Derrida: *Disszemináció*. 109.

³³ Uo. 98.

³⁴ Platón: *Prótagorasz*. In. *Platón összes művei I.* 354. a.

³⁵ Derrida: *Platón patikája*. In. *Disszemináció*. 128.

³⁶ Platón: *Állam*. In. *Platón összes művei II.* 603. b.

³⁷ Uo. 595. b.

³⁸ Uo. 601. a.

álca „amely a halottat az élő látszatával álcázza. [...] jó képet ad a hullának”,³⁹ „élőhalott, haladékolt halott, eltolódott élő”,⁴⁰ amely felfordítja a rendet.

A dialógusban a filozófia és a költészet ellenséges viszonya éleződik ki, ugyanakkor jelen esetben Szókratész és Derrida szembehelyezkedése, ahol Szókratész, aki nem ír, aki első látásra nem használja a *pharmakon*-t, az igazsággal áll kapcsolatban, Derrida pedig irodalmárként is, és az írás affirmátorként is enged a *pharmakon* hatásának, varázslatának, műveli a *pharmakon*-t, és elfordul az ideáktól, a dialektikus igazságtól. Platónnak viszont a *pharmakon* gyanús, kitart amellett, hogy a *pharmakon*-t okkult, gyanús hatalomként, szemfényvesztésként mutassa be. Derrida szövegértelmezésében ezért Platón álma „a jel nélküli emlékezet. Azaz pótlék nélküli emlékezet”,⁴¹ mivel a pótlék „nem létező (*on*). De nem is egyszerű nem létező (*mé on*)”,⁴² hanem túllép a jelenlét és a távollét alternatíváin, és ebben áll a veszély. A *pharmakon* Platónnál pótlék, a pótlék pótléka, a jelölő jelölője, ami újratervez, utánoz, ismét, kívül esik az életen, az élőn és a szervezeten.

A platóni szövegek alapján Szókratész inkább távol tartaná magát a *pharmakon*-tól, az utánozó művészetektől és az írástól, mivel mindez romlást és betegséget okoz. Szókratész a városhoz tartozik, a törvényhez és a dialektikához kötődik, a *pharmakon* pedig „eltévelyedés”. Szókratész eltévelyedés elleni szerepe pedig a dialektika, amely a lélek tisztaságára, az igazságra törekszik, általa pedig a lélek halhatatlanná is válik: „ha a testnek a rosszasága nem idézheti elő a lélekben a lélek rosszaságát, akkor azt sem állíthatjuk, hogy a lélek – a saját rosszasága nélkül – [...] tönkremehet”.⁴³ „Csak az igazságtalanság – mint valami betegség – lehet halált okozó arra, aki a lelkébe fogadja”.⁴⁴ A szókratészi patika ezek értelmében egyfajta „ördögűzés”, de „riogatás” is, ha nem a dialektika elveit részesítjük előnyben lelkünk nem lesz hallhatatlan. Szókratész ezek alapján maga is Pharmakeusz, aki ellenszert próbál létrehozni. A dialektika mint ellenszert, ellenméreg jelenik meg, mint „visszajára fordított *pharmakon*”.⁴⁵ Szókratész Pharmakeusz a *pharmakon* ellen, akinél a szernek gyógyszerré, a „méregnek” „ellenméreggé” kell válnia.

Derrida Platón-értelmezése alapján a szókratészi beállítódás valójában csak a *pharmakon* másik jele, „a logosz általi kúra [...], terápiás természete révén éppen arra kell hivatkoznia, amit kiűz, arra a többletre, amit *külsővé* tesz”.⁴⁶

³⁹ Derrida: Platón patikája. In. *Disszemináció*. 141.

⁴⁰ Uo. 142.

⁴¹ Uo. 108.

⁴² Uo.

⁴³ Platón: Állam. In. *Platón összes művei II*. 610 a.

⁴⁴ Uo. 610. d.

⁴⁵ Derrida: Platón patikája. In. *Disszemináció*. 121.

⁴⁶ Uo. 127.

Ha *pharmakon*nal gyógyítunk az élőködőt kiűzzük és külsővé tesszük, ahogy az írás is járulékká, többletté, pótlékká válik a beszédhez képest. Derrida utalást tesz Harpokration kommentárjára a *pharmakon*ról a baj kiűzésének tekintetében a testből és a városból: a város mint test úgy állítja vissza a normális kerékvágásba magát, hogy kiveti, kiűzi a fenyegetést, vagy háziásítva azt, saját költségén ellátva fenntartja, hogy feláldozhassa.⁴⁷ De mi vagy ki a fenyegetés? Maga egy *pharmakeusz*, egy boszorkány, egy mérgekvevő, kiátkozott varázsló, egy elítélt, akárcsak maga Szókratész, akitől óvakodni kell, mert „istentelen”, félelmetes szónok, és „a silányabb ügyeket jónak tudja föltüntetni”,⁴⁸ és „megrontja az ifjúságot”⁴⁹ is. Szókratész-e a fenyegetés, aki kiitta a bürokpoharat, maga is mérgek, *pharmakon* által halva meg, avagy Szókratész lehet ugyanúgy a jótékony hatású, gyógyító szent, az ellenmérgek, az ellen-*pharmakeusz*, a „másik Szókratész”? A *Pharmakeusz* e kettő viszálya, az eldönthetelenség válsága. Ha dialektikusan és logologikusan az igazság az *eidosz* jelenléte, akkor minidig egyezkedni kell, a viszonytal, a jelen-nemléttel, a nem-igazsággal.⁵⁰ Derrida a dekonstrukció érvényesítve úgy értelmezi mindezt, hogy a jelenvaló létező igazságában, azonosságában, jelenlétében *megkettőződik*, megjelenése saját megkettőződésének lehetősége, nem igazságban, ál-igazságban, fantazmában, a pótlékba rejtőzve, amely azt megmutatja.

KI DÖNTI EL, HOGY MI A PHARMAKON, KI DÖNTI EL, HOGY MIT KELL ELDÖNTENI?

A *Phaidorszban* Szókratész elbeszélése nyomán Theut isten alakja jelenik meg, aki maga „találta fel a számot, a számolást, a mértant, az asztronómiát, továbbá az ostáblát és kockajátékot, végül az írást is”.⁵¹ Theut elhozza művészeit Egyiptom királyának, Thamusnak, – aki maga nem ír, mint inkább beszél és parancsol – sorra bemutatja találmányait, az írást pedig az emlékezet és a tudomány varázseszközeként, *pharmakon*ként mutatja be: „Ez a tudomány, király, bölcsőbb és tartósabb emlékezetűvé teszi az egyiptomiakat; mert az emlékezet és a tudomány varázseszközét találtam itt fel”.⁵² Az írás azonban csak az lehet, aminek azt a király minősíteni fogja, vagyis az írás értéke nem önmaga lesz, hanem az lesz, aminek a hatalommal bíró azt kinevezi.

Ebben a hierarchikus konstellációban az írás istene az, aki egy „alarendelt, másodrendű személy, döntési hatalom nélküli technokrata, mérnök, forté-

⁴⁷ Vö. uo. 132.

⁴⁸ Platón: Szókratész védőbeszéde. In. *Platón összes művei I.* 18. c.

⁴⁹ Uo. 23. d.

⁵⁰ Derrida: Platón patikája. In. *Disszemináció.* 165.

⁵¹ Platón: Phaidrosz. In. *Platón összes művei II.* 274. d.

⁵² Uo. 274. e.

lyos és találékony szolgálja [...], [aki] egy *tekhné*t és egy *pharmakon*t mutat be a királynak, atyának és istennek”.⁵³ A királyban fel is merül a gyanú a *pharmakon* ellen, hogy nem mérgező szer-e ez az ajándék, nem maga a megtévesztés-e, a hazugság és a nem helyesség? Annak ellenére, hogy a *pharmakon* egy jelentésláncolat játéka, Theut csak egyfelől mutatja be a találmányt, elfordítva, jótékony hatású szerként, ami orvosol, emlékeztet, és a tudást növeli. Az ajándékot gyógyszerként, orvosságként, tudományként, technikaként, terápiaként mutatja be, ezzel pedig „megszünteti a kétértelműség forrását”,⁵⁴ denaturálja a *pharmakon*t. Mondhatni egy potenciális mérget gyógyszerként tüntet fel.

A Phaidroszban a király, Thamus értéktelennek minősíti a *pharmakon*t, mivel az csak az emlékezésre, felidézésre jó. A király válasza, hogy a *pharmakon* visszájára fordulhat, súlyosbítja a bajt, ahelyett hogy gyógyítana, „éppen feledést fog oltani azok lelkébe, akik megtanulják, mert nem gyakorolják emlékezőképességüket [...] kívülről, idegen jelek segítségével [...] fognak visszaemlékezni”.⁵⁵ Az írás pótolja az emlékezetet, éppen ezáltal meg feledékenyebbé tesz, útját téveszti, nem növeli, hanem csökkenti a tudást, „nem az emlékezetnek, hanem az emlékeztetésnek”⁵⁶ a varázsszere, a tudás *látszata*, nem pedig valósága, így nem az igazsághoz, hanem a látszathoz tartozik.

A *szofista* alapján ugyanez a gondolat jelenik meg: „a szofista tehát a tudomány jeleit és jelvényeit árulja: nem magát az emlékezetet [...], csupán az emlékjeleket [...], a jegyzeteket, az irattárat, az idézeteket, a másolókat, az elbeszéléseket, a lajstromokat”,⁵⁷ nem emlékezetet, hanem az emlékeket. A dialógusban azt olvashatjuk, hogy „a szofista úgy tűnt fel előttünk, mint aki minden kérdésben bizonyos látszólagos tudással rendelkezik, de nincs birtokában az igazságnak”.⁵⁸ Az írás így idegen az igazságtól, a szofista úgy tesz mintha tudna, de csak mímeli a tudást, inkább varázsló, szemfényvesztő, aki pusztán mímeli a valóságot. Mindezzel a *pharmakon* tulajdonképpen a megtévesztés és a hazugság szándéka, a nem igazság, a nem-tudás birodalma, az igazság mímélése.

Az egyiptomi mitológiában Thot és a napisten Amon-Ré viszonya ugyancsak hierarchikus konstelláció. Ré a nap, az élet, a beszéd, az eredet, a teremtető, az atya, a *királyok atyja*,⁵⁹ Thot pedig az írás istene, az írások pártfogója, Ré és az istenek titkára, a könyvek és a szavak ura. Bevezeti az embereket az

⁵³ Derrida: Platón patikája. In. *Disszemináció*. 85.

⁵⁴ Uo. 95.

⁵⁵ Platón: Phaidrosz. In. *Platón összes művei II*. 275. a.

⁵⁶ Uo. 275. a. b.

⁵⁷ Derrida: Platón patikája. In. *Disszemináció*. 105.

⁵⁸ Platón: A szofista. In. *Platón összes művei II*. 233.c.

⁵⁹ Richard Wilkinson: *The Complete Gods and Goddesses of Ancient Egypt*. Thames and Hudson, London 2003. 205–206.

irodalomba és a művészetekbe, megalkotja a hieroglifa-írást, orvos-gyógyszerész-varázsló isten, aki meggyógyítja a beteget és a halottakat,⁶⁰ képes véget vetni az életnek és kikészíti a halottakat is. Thot egyúttal a halál istene is, hiszen felügyeli a halál szervezését, feljegyzi a halott szívének súlyát, megszámlálja az élet napjait, előszámolja a történelmet, temetkezési szertartásmester, aki kikészíti a halottakat. ⁶¹ Tudomány és mágia, élet és halál, a hiány pótléka, a *pharmakon* istene.

Thot és Ré viszonya egy behelyettesítői viszony. Thot egyrészt szemben áll Rével, de másrészt pótolja őt, engedelmeskedik neki, utánozza, igazodik hozzá, hozzáadódik, behelyettesítődik, ismétli őt, kisajátítja attribútumait és elfoglalja helyét. Thot Ré helyére állítható, Ré pótlója, akárcsak ahogyan görög vonatkozásban az írás a beszéd pótléka. Thot szünet nélküli mozgás, ellentétek közötti átjárás. Nincs stabil, rögzített helye és jelenléte, hanem mindig azt a helyet foglalja el, ami nem az övé, így inkább a nem-azonosság istene. Thot „fortélyos, megfoghatatlan, álarcos, cselszövő, tréfacsináló, mint Hermész, (...) *dzsóker*, szabad jelölő, semleges lap, a játék játszója”,⁶² aki nem hagyja magát egy végső kiteljesedésbe vagy újra elsajátításba torkollni.

E hierarchikus konstellációkban Thamus és Ré mint atya jelennek meg, az atya pedig a logossal áll összefüggésben. A logosz „létező (*on*)”,⁶³ élő szervezettel, középponttal, kezdetének és végének kell lennie, személyként viselkedik, eredete és oka van, a struktúra törvényei uralják, ellentétekre alapozható: élet/halál, első/második, atya/fiú, úr/szolga, jó/rossz, komoly/játék, nap/hold, igazság/hazugság szembeállításaira. Derrida dekonstrukciójában az atya mint logosz vagy a logosz mint atya nem más mint „*főnök, tőke és valami, ami jó*”.⁶⁴

Derrida Platón-értelmezésében Szókratész maga is atyaként viselkedik. Szókratész a jó atya, a tőke, a nap, egy szobrász gyermeke, „bába” vagy egy bába fia, aki az atya szerepét játssza, hiszen ha Athén fiai megölik, maguknak ártanak. „Platón az ő halálától fogva ír”,⁶⁵ akár egy „apagyilkos fiú”, akár az elítélést író fiú, aki átveszi Szókratész helyét, behelyettesíteni akarja őt, de valahogy jelenvalóvá tenni is, mivel nincs ott, nem lesz már ott, *ráadásul pharmakonnal*, írással, írásban. Platón írásban vádolva az írást ír. Egyszerre helyezi kívülre az írást és veszi kölcsön azt, egyszerre ítéli el és egyszerre használja. Dialógusai lényegükénél fogva inkább beszélődni szeretnének, de íródnak, így Platón helyet ad a pótléknak.

⁶⁰ Derrida: Platón patikája. In. *Disszemináció*. 89.

⁶¹ Uo. 90.

⁶² Uo. 91–92.

⁶³ 78.

⁶⁴ Derrida: Platón patikája. In. *Disszemináció*. 80.

⁶⁵ Uo. 146.

MIT MŰVEL DERRIDA PLATÓN PATIKÁJÁBAN?

Derrida a *Disszemináció*ban a dekonstrukció felmutatását kísérli meg a szöveg, az írás, a „*pharmakon*” hagyományos formájának, kritériumainak, struktúrájának ízekre bontása/felfordítása által. Derrida megtöri a *pharmakon*, a könyv, a szöveg, az írás, a fogalom egységét, szövegei a dialektikus szöveg felforgatásaként értelmezhetőek, fogalmai pedig kötegekké válnak. Kilépni szándékszik abból a dialektikus szókratészi hagyományból, amely szerint „minden beszédnek olyan felépítésűnek kell lennie, mint egy élőlénynek, amelynek összeillő testalkata van, úgy, hogy nem hiányzik se feje, se lába, hanem törzse van és végtagjai, amelyek egymáshoz és az egészhez illenek”.⁶⁶ A dekonstruktív írásban a textuális és szemantikai elkülönбözödés, a *disszemináció*, a textuális multiplikáció megakadályozni igyekszik a fogalmak/kötegek egyértelműségének lehetőségét, az egyik egyszerű elemre, vonatkozásra, jelentésére való redukció lehetőségét. A dekonstrukció produktív konfliktusos mozgását „semmiféle filozófiai dialektika nem tud megszüntetve-megőrizni, feloldani, lecsillapítani”.⁶⁷

A dekonstruktív írás megsokszorozza az egységes értelemet – illetve felmutatni szándékszik, ami már eleve ott volt, ami akár korábban is kiolvasható lehetett volna/és csvolt, csak elfedődött –, azt egység nélkülivé bontva, így Derrida textualitását a „különbségek és különbségek különbségei alkotják” és e különbségek aktivizálása.⁶⁸ Derrida így nem a fogalmi azonosságot, hanem a fogalmi különbséget aktivizálja, mindez pedig nem teszi lehetővé a *pharmakon* fogalmának egy logikus-dialektikus ökonómiáját. A *pharmakon* jelentésláncolatának játékká válásával játszva, „a nyelv játékának köszönhetően a szó funkciói, és ezen belül a különféle kultúrák lerakódásai vagy régiói között rendezkedik be”.⁶⁹ Játsszik a szereplők, szerepek, írók, fordítók, a fordítás és a fordíthatóság vagy éppen a fordíthatatlanság kérdésével, aktivizálja a *pharmakon* sokrétű konstellációját. Abból kiindulva, hogy a nyugati nyelvek, amelyek a metafizikai örökösai, olyan elemző hatást fejtenek ki a *pharmakon*ra, amellyel lerombolják a többértelműséget, egyik elemére redukálva azt,⁷⁰ a *pharmakon* kétértelműsége, többértelműsége, megfordíthatósága denaturalizálódik. Így a cél a *pharmakon* fogalmi azonosságának, egységének, tiszta eredetének, jelenlétének, opozíciókra való alapozottságának, egységes jelentésének leépítése. Dekonstruktíve „meg kell akadályozni, hogy a *pharmakon* egész jelentésláncolatát helyreállítsuk”.⁷¹ Éppen ezért nem az újraértelmezésre esik a hangsúly, hanem a darabokra szedésre.

⁶⁶ Platón: Phaidrosz. In. *Platón összes művei II.* 64. c.

⁶⁷ Derrida: Könyvkülvület. Előszók. In. *Disszemináció.* 10.

⁶⁸ Derrida: Platón patikája. In. *Disszemináció.* 97.

⁶⁹ Uo. 94.

⁷⁰ Vö. uo. 97.

⁷¹ Uo. 94.

Dekonstruktíve a *pharmakon* „»lényege«, az hogy sem állandó lényege, sem »tulajdon« jellegzetessége nem lévén, a szónak semmilyen [...] értelmében nem *szubsztancia* „⁷² A dekonstruálás itt azt jelenti, hogy számot vetünk az elkülönülő-déssel, a disszeminációval, jogot adunk a befejezetlenségnek, a halogatásnak, a megkésettségnek, az eldönthetetlenségnek. A *pharmakon* fogalmi dekonstrukciója megtöri a fogalmi azonosságot, az értelmi és jelentésbeli egységet, a fogalom tiszta eredetének, létének lehetőségét. A fogalomnak/kötegetnek nincs statikus léte, helye és jelentése a különbségek játékában, nem alapozható pusztán oppozíciókra, nincs tiszta eredete, hanem inkább a „a különbség (létrejöttének) mozgás, helye es játéka”⁷³ Derrida az oppozíciók meghaladására ösztönöz, ahol megszűnnek az olyan oppozíciótagok absztrakt szembeállításai, mint az igaz és a hamis, az igazság és a hazugság. Dekonstruktíve „a *pharmakon* pontosan azért *ugyanaz*, mert nincs azonossága. És ugyanaz pótlólag (van). Vagy differenciában. Írásban”⁷⁴ Derrida patikájában „nem lehet megkülönböztetni a gyógyszert a méregtől, a jót a rossztól, az igazat a hamistól, a bentet a kinttől, az étellel telit a halálostól”⁷⁵

A modern és a posztmodern filozófia számos irányzata hadat üzen a metafizikai hagyománynak és e hagyományhoz kötődő fogalmaknak a metafizika nyelvével operálva, annak nyelvezetében mozogva. Így nemcsak a metafizika-kritikával, hanem e kritika metafizikalitásával, ugyanígy nemcsak a metafizika dekonstrukciójával, hanem a dekonstrukció metafizikalitásával is számolni kell. Derrida felfogásában a metafizika meghatározottsága, egy a metafizikai lánc irányította mozgása. Nem egy fogalmat állíthatunk ezzel szembe, – egy új fogalom, illetve fogalomhasználat nem jelenthet kilépést a metafizikai hagyományból –, hanem egy textuális munkát és egy másik láncolatot. Ha a nyelv, vagy bizonyos nyelvek metafizikaiak, akkor azt/azokat nem lehet metafizika nélkül kritizálni. Derrida maga sem úgy véli, hogy a metafizika nyelvétől vagy a nyelv metafizikai jellegétől, netán bizonyos nyelvek metafizikai hatásától megszabadult volna, hisz a dekonstrukció is a metafizika nyelvében mozog, *de egyúttal dekonstruálja is azt* – állítja Derrida. Hiszen hol lehetne azonosítható egyfajta kilépés a metafizikai nyelvezetből? Ki lehet-e lépni, ki lehet-e sétálni e fogalmi-nyelvi hagyományból, ahogyan Szókratész sétál ki a városból Phaidrosz társaságában? Ki lehet-e lépni a nyelvből, és mit jelent e tekintetben a *plus d'une langue*, a több mint nyelv, a több mint egy nyelv, a nyelvet meghaladó, azt szétfeszítő?

Színre visz-e egy gyógyszertárat a dekonstrukció? Kicsoda Derrida? Pharmakheusz-e Derrida is és gyógyszertár-e a dekonstrukció? Ellenméreggé válik-e,

⁷² Uo. 125.

⁷³ Uo. 126.

⁷⁴ Uo. 164.

⁷⁵ Uo. 167.

ellenméregként viselkedik-e a dekonstrukció? Méreg elleni szer ellenszere-e? Szofista-e Derrida? Az igazságot keresi, illetve lehet-e dekonstruktív igazság a szó szigorú értelmében? Hogy a műveletet, amely *A Platón patikájában* Szókratészra lett alkalmazva, Derridára is alkalmazzuk, nézzük meg kicsoda maga Derrida. A *D'Ailleurs, Derrida*, Safaa Fathy által rendezett 1999-es filmben azt vallja magáról, hogy eredete igazából *titok*. Így maga is olyanként jelenik meg, mint aki nem tudja eredetét, hogy honnan jött és hová megy, nem tudja/nem tudhatja kicsoda „valójában” –, ha helytálló itt a „valójában” –, mint egy szefárd-zsidó spanyol eredettel, franciaként Algériában, muszlimok társaságában, francia-maghrebiként, úgy, hogy egy nyelve van, de az nem övé. Maga Derrida is olyanként jelenik meg, mint akinek nincs azonossága, mint aki elvesztette a normát, a jogát, egyfajta törvényen kívüli, akinek nincs törvényes igazsága. Franciaországba való településekor, ő mag is *odaátról* érkezik, *külsődleges idegen* a „francia-franciához” képest.

Pharmakeusz-e Derrida? Derrida aktivizálja és működteti a patikát, mint egy kereskedő fia, a dekonstrukciója pedig saját hatásának kiszolgáltatottja marad, nem szolgáltató, nem szolgáltatható végső alapot, hanem a befejezetlenség, a lezáratlanság, az eldönthetetlenség érvényesül. Egy a Derrida ellen megfogalmazott kritika szerint az a kérdés merül fel, hogy „Kell-e a szövegnek – mely képtelen végső alapot szolgáltatni – eleve elfogadott értelemmel, igazsággal rendelkeznie?”⁷⁶ De azt is kérdezhetnénk, hogy rendelkezik-e eleve elfogadott értelemmel és igazsággal az, ami úgy mond „végső alapot” szolgáltatót? Lehet-e végső alap? Vagy kiinduló alap? Mi az alap? Egy dekonstruktív filozófiakép nem az alapok lefektetésében, mintsem azok játékba hozásával, új konstellációkba való helyezésével, elmozdításával, multiplikációjával, a kontextusok meg sokasodásával áll kapcsolatban. Ahogyan „a gyógyszerészeti műveletnek *önmagát kell kizárnia*”,⁷⁷ úgy a dekonstrukció is akkor „van” a szó szigorú értelmében, ha „nincs”, avagy akkor „nem kell”, ha minden más – kiinduló és végső alap, „*Igazság*” stb. – „van”. Derrida patikájában nem lehet elkülöníteni a gyógyszert a méregtől, az igazságot a hazugságtól. Nem munkál ki esszenciát, szert, varázsszert, de ha kimunkált volna is, nem lehetne eldönteni, hogy az gyógyszer lenne-e vagy méreg, nem kategorizálja, nem szisztematizálja a *pharmakont*. Derrida azonban nem rejtve véka alá *él* a *pharmakonnal*, affirmálja a *pharmakont*, és beindít egy textuális láncolatot, egy textuális multiplikációt. Rehabilitálja a *pharmakont*.

⁷⁶ Jocelyn Benoist: A francia fenomenológia 20 éve. *Kellék*, 1997. 7. 11.

⁷⁷ Uo. 127.